

1 De zuil in diskrediet

‘Reformatorisch onderwijs is niet voor iedereen in onze achterban vanzelfsprekend meer’, zo stelde de Apeldoornse Jacobus Fruytier scholengemeenschap begin 2012 in een brief aan de leden van de reformatorische schoolvereniging. Men meende te kunnen vaststellen dat de schoolkeuze in de achterban ‘mede afhankelijk is geworden van factoren die tot voor kort geen rol speelden’. Die werden niet gespecificeerd, maar vermoedelijk dacht men daarbij aan andere factoren dan de principiële identiteit van de school.

Aangenomen dat dat beeld in grote lijnen juist is en ook andere reformatorische scholen en scholengemeenschappen daarmee geconfronteerd worden, wijst dat op een niet onbelangrijke verschuiving. De strijd om de overheidsfinanciering van de christelijke school is in de negentiende en twintigste eeuw in Nederland met grote inzet gevoerd. Die Schoolstrijd vormde veelal de basis voor de verdere verzuiling. In landen waar het principe van de christelijke organisatie onder orthodoxe christenen niet zoveel aanhang kreeg als in Nederland (of waar voor de realisering daarvan niet zoveel mogelijkheden waren), vindt men vaak wel christelijke scholen. De voortgaande secularisatie van het bestaande christelijk onderwijs noopte in de tweede helft van de twintigste eeuw tot de oprichting van tal van reformatorische scholen. Voor velen in bevindelijk gereformeerde kring (bevindelijk gereformeerd en reformatorisch gebruiken we in deze studie als synoniemen) betekende het een gebedsverhoring als dat mogelijk was.

In het algemeen zullen vooral die christenen behoefte hebben aan christelijke organisaties en christelijke verbanden, die qua geloofsovertuiging en levensoriëntatie een aanzienlijke afstand ervaren tot de overheersende cultuur. Vandaar dat vrijzinnig-protestanten, ook in het verleden, geen behoefte hebben aan eigen organisaties. Zij zijn veelal de dragers van de dominante cultuur of maken daar in ieder geval een integrerend deel van uit. Hoogstens in een situatie waarin het verzuilingsmodel erg overheersend wordt, voelen zij zich genoodzaakt om zich met eigen organisaties te presenteren.

Zo ontstond in de snel verzuilende radiowereld van de jaren twintig van de vorige eeuw de Vrijzinnig Protestantse Radio Omroep (VPRO).

Na de Tweede Wereldoorlog stond vooral de politieke verzuiling ter discussie. De oprichters van de PvdA, veelal afkomstig uit de socialistische SDAP en de links-liberale Vrijzinnig-Democratische Bond, stelden de nieuwe partij uitdrukkelijk open voor christenen. Mensen met een verschillende levensovertuiging, maar met dezelfde politieke oriëntatie, zouden elkaar in één partij moeten kunnen vinden. In de Nederlandse Hervormde Kerk vond dit streven tamelijk veel weerklank, vooral bij de midden-orthodoxie die daar een leidende positie innam.

In de Gereformeerde Kerken bleef men tot in de jaren zeventig van de vorige eeuw trouw aan het vanouds gekoesterde principe van de christelijke organisatie. Met de grote verschuivingen die zich sindsdien in deze kerken voordeden, kwam daar een einde aan. De hoofdstroom in de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt koos al spoedig na de Vrijmaking (1944/45) voor het oprichten van eigen, kerkelijk gebonden organisaties. Die vrijgemaakte zuil werd met grote vasthoudendheid verdedigd. Aan het eind van de twintigste eeuw vond ook hier een ingrijpende heroriëntatie plaats. Specifiek vrijgemaakt gereformeerde organisaties en instellingen achtte men niet meer zo nodig. Zelfs de wenselijkheid van bredere christelijke organisaties kwam ter discussie te staan.

Kritische en negatieve opmerkingen

In het begin van de eenentwintigste eeuw heeft de ontzuilingsgolf kennelijk ook de reformatorische kring bereikt. Veelal volgt men daar de ontwikkelingen in de (kerkelijke) wereld met een zekere tijdsvertraging. Zo ook ten aanzien van de verzuiling. De in de loop van de twintigste eeuw opgebouwde refozuil ligt duidelijk onder vuur. Want de eerder geciteerde passage uit de brief van de Fruytierscholengemeenschap staat niet op zichzelf. Kritische en ronduit negatieve opmerkingen over de refozuil zijn in eigen kring regelmatig te signaleren. De opkomst op ledenvergaderingen van reformatorische organisaties is niet zelden teleurstellend.

Zijn reformatorische zuilorganisaties nog wel nodig, nu de refo's

mondiger geworden zijn, zo vragen sommigen zich af. Een ander is van mening dat een moderne netwerksamenleving om andere organisatievormen vraagt. Een derde vindt dat de reformato-
rische zuil als negatief effect heeft dat orthodoxe christenen het
zicht op de samenleving zijn kwijtgeraakt. Christenen moeten
uit de zuil komen om weer zichtbaar te worden voor de wereld,
aldus de hersteld hervormde ds. R. van de Kamp (1960) op een
jongerenavond.¹ Eerder had hij zich al negatief uitgesproken over
de reformato-
rische scholen en andere instellingen uit de refozuil.
Die konden beter maar verdwijnen.² Zo'n radicale afwijzing hoor
je overigens niet vaak.

Wel liet de conservatieve publicist B.J. Spruyt (1964) zich heel
negatief uit over de reformato-
rische zuil in zijn boek over ds. J.T.
Doornenbal (1909-1975). Er zou sprake zijn van een radicaal proces
van nadere verzuiling, waarbij 'het verlies van het gezicht op
het geheel, de radicalisering en verstarring, de onzekerheid, het
meedogenloze farizeïsme gecombineerd met het sarcasme van de
duivel' niet uitbleven. Het geloof binnen een zuil is vooral 'een
functie om iets anders in stand te houden, een positie, recent ver-
worven macht en prestige'.³ Zware, ingrijpende beschuldigingen,
waarbij overigens een nadere onderbouwing afwezig was.

Anderzijds was het een relatieve buitenstaander als EO-coryfee
A.G. Knevel (1952) die het voor een kerkverband als de Gerefor-
meerde Gemeenten als een voordeel beschouwde 'dat het een eigen
minizuil heeft opgebouwd. (...) Ik vermoed dat de Gereformeerde
Gemeenten daardoor vast kunnen houden wat ze op dit moment
hebben. Voor hen zou hun minizuil weleens een bewarende factor
kunnen zijn'. Wel was volgens hem nodig dat die minizuil aan de
binnenkant voldoende geestelijke inhoud zou hebben.⁴

Studie en bezinning

Wat is de achtergrond van deze opvallende devaluatie van de
waarde van allerlei reformato-
rische verbanden en organisaties?

1. *Reformato-
risch Dagblad*, 25 januari 2010.
2. *In Contact*, nr. 6 van 2009.
3. B.J. Spruyt, *Als je eenmaal hebt liefgehad*, pag. 242.
4. *Reformato-
risch Dagblad*, 8 mei 2014.

Hoe komt het dat althans een aantal mensen daar nu heel anders tegen aankijkt dan een vorige generatie gewoon was te doen? Is de situatie in Nederland zo drastisch veranderd dat dat noopt tot een nieuwe opstelling, of is bij velen in reformatorische kring de sterke binding die men vanouds had aan de gereformeerde belijdenis en de gereformeerde traditie, ingrijpend verminderd? Staat men daardoor anders in de maatschappij dan voorgaande generaties? Is er sprake van een principiële erosie van de achterban?

Gezien de belangrijke plaats die de reformatorische organisaties de afgelopen decennia in reformatorische kring gekregen hebben, is het zeker van belang om deze vragen nader te bestuderen. Wat is er aan de hand in reformatorisch Nederland dat sommigen daar nu zo kritisch reageren op de waarde van de eigen, vaak met veel moeite opgebouwde, organisaties en instellingen? Het kan daarbij geen kwaad om deze ontwikkelingen te plaatsen in een breder historisch perspectief. Waarom was Nederland een sterk verzuild land en waarom is dat organisatiepatroon in betrekkelijk korte tijd bijna geheel verdwenen? Bovendien is het van groot belang om goed zicht te hebben op de verzuiling als sociaal mechanisme. Hoe komen mensen ertoe om zich zo te organiseren, wat kun je ermee bereiken en wat zijn de nadelen en gevaren van deze organisatievorm? Er wordt in allerlei discussies nogal eens wat geroepen dat niet getuigt van een groot inzicht in deze materie. De ene identiteitsorganisatie heeft trouwens ook een heel andere functie dan de andere. Hoe moeten we het gegeven dat we in de wereld zijn, combineren met de roeping om niet van de wereld te zijn? Hoe verhouden waardevolle motieven van solidariteit en antithese zich tot elkaar? Wanneer kunnen we individueel opereren in de maatschappij en wanneer is collectieve actie gewenst?

De vraag is ook hoe groot in het gesecculariseerde Nederland de ruimte zal zijn voor christelijke organisaties. Dat geldt met name voor organisaties en instellingen die (volledig) door de overheid gefinancierd worden. Nog is de vrijheid van onderwijs in de Grondwet verankerd, maar hoelang zal dat zo blijven? Maar als men in eigen kring steeds minder overtuigd is van de waarde van de refozuil, dan is dat misschien nog wel bedreigender dan de druk van buiten.

Dat alles doet de vraag rijzen hoelang wij als bevindelijk gereformeerde groepering onze eigen scholen, onze partij, onze krant en allerlei andere reformatorische organisaties nog zullen hebben. Maar evenzeer is het de vraag hoelang deze organisaties hun reformatorische identiteit zullen behouden. Het is geen onbedreigd bezit, dat zal duidelijk zijn. Maar we mogen ook weten van een God Die boven alle dingen staat.

De opzet van het boek

De hoofdstukken 2 en 3 van deze studie dragen vooral een analyserend en beschrijvend karakter. In hoofdstuk 2 wordt aangeknoopt bij allerlei sociaalwetenschappelijke theorieën en beschouwingen over het verschijnsel verzuiling. Voor wie daar minder in geïnteresseerd is, is aan het slot van dit hoofdstuk een korte samenvatting opgenomen.

Hoofdstuk 3 is van historische aard. Daarin wordt uitgebreid aandacht besteed aan het ontstaan van de verschillende zuilen en aan de invloed die de verzuiling de laatste eeuwen op de Nederlandse samenleving heeft gehad. Evenzo komt de ontzuiling in beeld.

De volgende hoofdstukken dragen veel meer een normatief karakter. In hoofdstuk 4 gaat het om de vraag wat de Bijbel ons voorhoudt als het gaat om de sociale relaties tussen gelovigen en ongelovigen, tussen hen die trachten naar Gods geboden te leven en zij die van het gezag van Gods geboden niet willen weten. In christelijke kring is daar in de loop der jaren heel uiteenlopend over geoordeeld.

In hoeverre hebben de bevindelijk gereformeerden een specifieke identiteit in het geheel van de protestantse wereld? Wat kenmerkt hun geloofsovertuiging? Die vragen komen in hoofdstuk 5 aan de orde. Wat valt te zeggen van hun positie in de hedendaagse maatschappij en cultuur? Wat kenmerkt die maatschappij en die cultuur? Dat vormt het thema van hoofdstuk 6.

Vervolgens wordt in hoofdstuk 7 het functioneren in allerlei maatschappelijke verbanden en verhoudingen aan de orde gesteld. Welke vragen roept dat op en welke antwoorden zijn daarop te geven? Wat stelt de reformatorische zuil voor? In hoofdstuk 8 gaat het om de ruimte die in onze rechtsorde geboden wordt voor (reforma-

torische) identiteitsorganisaties. Hoofdstuk 9 biedt een afsluiting. Zowel de externe bedreigingen van de reformatorische zuil als de ontwikkelingen in de achterban komen daarin aan de orde.